

OCENE IN POROČILA

Helena Hauptman, **Od Verneka do Oble Gorice. Gradovi in graščine v občini Litija.** Litija : Samozaložba, 2001. 75 strani.

Monografija Helene Hauptman je zanimivo, dragoceno in za naše razmere unikatno monumentalno delo, saj se je avtorica resnično potrudila zbrati o grajski stavbni dediščini in njihovi zgodovini na Litijskem kar največ, tudi takšnega dokumentarnega gradiva, ki je bilo doslej naši kulturni javnosti skrito oziroma neznano. Če odmislimo uvodno predstavitev mesta Litija nekoč in danes, je jedro knjige osredotočeno prav na gradove in graščine oziroma njihove razvaline, vsega skupaj osemtrideset posamičnih lokalitet, z dvojezičnimi krajevnimi oznakami in nemškim imenom večinoma na prvem mestu; na koncu študije je še krajši monografski zapis o Janezu Vajkardu Valvasorju, ki je tudi sicer središčna figura monografije, saj se nenehno pojavlja tako z reprezentančnimi bakrorezi iz *Topografije* in manj *Slave*, v besedilu pa avtorica tudi ne skopari z Valvasorjevimi literarnimi navedbami. Knjigi je pridan še kastelološki slovar; sledijo opombe, morda nekoliko nepraktično na koncu besedila, saj avtorica dosledno gradi na znanstvenem aparatu in hoče bralcu omogočiti sprotno preverjanje navedb. Čisto na koncu knjige je razgrnjena dovolj obsežna literatura o grajski zapuščini na Litijskem, avtorica pa se tudi zahvali vsem, ki so ji tako ali drugače, tudi z nikdar doslej objavljenim slikovnim gradivom, priskočili na pomoč.

Kot smo že poudarili, gre za unikatno delo, saj se je avtorica na razmeroma majhnem ozemlju lahko izredno podrobno posvetila posameznemu grajskemu objektu in njegovi preteklosti, tudi takšnemu, ki imamo o njem le nekaj skopih podatkov, pretežno iz Valvasorja, potem pa nič; o samem gradu, graščini oziroma pristavi pa že dolgo, dolgo tudi ni več ne duha ne sluha. Če so torej nekateri gradovi oziroma grajski stavbni objekti obdelani skopo, pač glede na razpoložljive podatke, pa se je Hauptmanova izredno natančno posvetila prav tistim graščinam, ki so bile reprezentančni ponos Litijskega še pred zadnjo svetovno vojno, v redkem primeru pa to pomenijo še danes, po modernih obnovitvenih delih. Tu bi na prvem mestu izpostavili prav Bogenšperk, ki v sedanji obliki in namembnosti predvsem poudarja prav Valvasorja in njegovo kulturno-zgodovinsko in literarno delovanje. Manj je širši javnosti znana podoba vojvodinje Mecklenburške oziroma njene znamenite prazgodovinske zbirke, ki je bila na gradu do prevrata leta 1918 oziroma takoj nato izvedenega sekvestra. Avtorica se je potrudila zbrati nekaj izredno zanimivih posnetkov iz družinskega kroga vojvodinje Mecklenburške. Podobno je obdelana tudi novejša zgodovina nekdanje mogočne graščine Ponoviče, znane po izredno lepem parku, ki je v sedanjem stanju le žalosten ostanek nekdanje slave. Hauptmanova je zbrala dragocene podatke o lastnici, grofici Elisabeth de Gasquet James, rojeni Tibbits Pratts, poročeni s sinom vojvodinje Mecklenburške, Borowinom, umrli 24. septembra 1929 na Bavarskem in tam pokopani, čeprav je želela biti pokopana na Sveti Gori nad Vačami in si je bila postavila na tamkajšnjem pokopališču nagrobnik, viden še danes.

Takšni detajli monografiji dajejo človeške dimenzije, saj si gradov in graščin oziroma njihovih ostankov kar ne moremo ustrezno predstavljati, če ne poznamo zgodovine njegovih prebivalcev, dolge vrste rodov, tudi raznorodnih, ki so nekdanj tam bivali. Seveda se bi dalo ob vsaki enoti grajske stavbne dediščine izbrskati še marsikaj; dalo bi se podrobneje razčleniti njene umetnostno-zgodovinske in siceršnje kulturne posebnosti; kazalo bi se posvetiti problemu umetno oblikovane krajine, konkretno graščinskemu parkom in nasadom; bilo bi dobro obdelati izredno poučno in odmevno poglavje v novejši zgodovini litijskih gradov, ko sta se kar dva pripadnika rodbine Windischgraetzov, knez Ernst in vojvodinja Marie, posvetila arheologiji, konkretno odkrivanju prazgodovinskih Vač. Končno bi kazalo podrobneje obdelati prav zadnje poglavje v zgodovini mnogih litijskih graščin, ko je marsikatera izmed njih po nepotrebnem izginila v plamenih revolucije oziroma je bila brezobzirno oplenjena in zbrisana z obličja zemlje prav v zanosnih dneh po koncu 2. svetovne vojne: kdo bi si bil takrat, v razrušeni domovini, pretirano belil glavo z dediščino fevdalnih časov!

Hauptmanova je svoje delo opravila korektno in prizadevno. Po ustaljenem vzorcu je po topografski metodi locirala posamično lokaliteto, v nekaterih primerih dodala izseke iz franciscejskega katastra in naredila dober opis objekta ali skupine objektov. Nato je navedla vse njej znane podatke o lastnikih posameznega gradu ali graščine oziroma pristave, s tem da je, razumljivo, zbrala še posebno veliko podatkov prav v zvezi s tistimi graščinskimi objekti, katerih lastniki so bili med ljudstvom priljubljeni in se je tudi tako pri posameznikih ohranilo marsikaj tako v sliki kot ustnem izročilu. Podrobnejša analiza arhivskega gradiva in zlasti starejše historične publicistike na nekdanjem Kranjskem bi v zvezi z posameznimi graščinami odkrila še več, vendar ne smemo biti preveč kritični, saj se bo avtorica s podrobnim raziskovanjem tako imenitne stavbne in zgodovinske dediščine nedvomno ukvarjala še v prihodnje.

Tu bi opozorili, da bi bilo dobro bolj podrobno in dosledno upoštevati tudi številne podatke, ki so raztreseni v naši spomeniško-varstveni literaturi, začenši z *Mittheilungen* slavne dunajske Centralne komisije, z nadaljevanjem v rubriki *Varstvo spomenikov* v predvojnem *Zborniku za umetnostno zgodovino*, končno s sistematičnim pregledom navedb v povojni konservatorski reviji *Varstvo spomenikov*, ki izhaja — razumljivo — še zdaj. Prav tako bi lahko avtorica navedla še več citatov literature in z njimi povezanih ugotovitev in spoznanj nekaterih avtorjev, če bi se le bolj poglobila v znanstvene, publicistične in poljudno-znanstvene prispevke, ki so tudi v zvezi z litijsko grajsko zapuščino raztreseni po slovenskih periodikah, zbornikih in koledarjih. Ob upoštevanju vsega tega bo vednost litijskega prostora nedvomno večja in odmevnejša. Hauptmanova sicer upošteva ljudsko izročilo o posamičnih obravnavanih gradovih, vendar bi podrobno raziskovanje na kraju samem lahko odkrilo še več, zlasti pri različnih oblikah toponimov, kot to lahko presodim na podlagi lastnih zapažanj tako ob arheološki topografiji Gabrovke kot Vač v 70. in 80. letih.

Knjiga je torej novum, dragocena tako za lokalnega intelektualca kot kozmopolitskega esteta. V litijski regiji se je v ne tako daljni preteklosti vendar dogajalo toliko enkratnega, da za marsikatero dejanje nekaterih žlahtnih imetnikov graščin prej ve beli svet kot mi sami.

Škoda, da ni avtorica pripravila posebnega indeksa krajevnih in lastnih imen ter pojmov, saj monografija dobesedno kipi od zbranih podatkov in informacij. Zaradi preglednosti bi bila na koncu dela dobrodošla tudi rekapitulacija virov slikovnega gradiva, zlasti fotografskega, saj je njegova kulturno-zgodovinska vrednost izjemna.

Davorin Vuga

Pascal Dibie, **Etnologija spalnice**. Ljubljana : Založba /*cf., 1999. 349 strani.

Pascal Dibie je predstojnik oddelka za antropologijo, etnologijo in religiologijo na *Université Paris VII-Denis Diderot*. Knjiga *Etnologija spalnice* (*Ethnologie de la chambre a coucher*), izdana leta 1987, je edina izmed njegovih knjig, ki je bila prevedena v slovenski jezik. Svoj prostor je našla v rdeči zbirki založbe /*cf.

S knjigo *Etnologija spalnice* nam skuša avtor pokazati, kako pomembno in središčno vlogo je imela spalnica in njeno središče, torej postelja, v različnih obdobjih in različnih kulturah. Sam pravi: »Potreben je bil čas in plačati je bilo treba ceno človeških naporov, da sem se odločil pobliže pogledati kraje človeškega počitka; potreben je bil čas, da sem odkril spečo tretjino človeške zgodovine. Čemu smo sezidali hiše, postlali postelje, udomačili ogenj, čemu? Da smo se lahko prepustili najljubšima obredoma, in to sta navzlic morali še zmerom spanje in tisto, čemur pravimo ljubezen.«¹ V knjigi mu bralci sledimo najprej v oddaljena obdobja, nato v oddaljene kulture, pri tem pa se nam ni treba bati, da bi zaradi branja zaspali. Z obilico humorja, sočnih primerov in zanimivih navad, ki jih najde v različnih obdobjih in na različnih kontinentih, nas vodi do trenutka, ko se moramo naposled tudi mi vrniti v svoje spalnice in tako poskrbeti za nadaljevanje speče človeške zgodovine.

¹ Pascal Dibie, *Etnologija spalnice*, Ljubljana 1999, str. 274.